

FILOLOGIK TA‘LIM JARAYONIDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Fayzulloeva Chevar G‘ayrat qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tayanch doktoranti

Annotatsiya Mazkur maqolada filologik yo‘nalish talabalari pragmatik kompetensiyasini autentik materiallar vositasida rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari yoritiladi. Pragmatik kompetensiyaning tarkibiy qismlari, uning kommunikativ faoliyatdagi o‘rni hamda autentik materiallarning lingvometodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pragmatik seleksiya, diskursiv tahlil va refleksiv yondashuv mexanizmlarining ta‘lim jarayonidagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: pragmatik kompetensiya, autentik material, kommunikativ yondashuv, diskurs, lingvometodika, nutq akti.

Аннотация В статье рассматриваются теоретические и методические основы формирования прагматической компетенции студентов филологического направления на основе аутентичных материалов. Анализируются структурные компоненты прагматической компетенции, ее роль в коммуникативной деятельности и лингвометодический потенциал аутентичных материалов. Обосновывается значение механизмов прагматической селекции, дискурсивного анализа и рефлексивного подхода в образовательном процессе.

Ключевые слова: прагматическая компетенция, аутентичные материалы, коммуникативный подход, дискурс, лингвометодика, речевой акт.

Abstract The article examines the theoretical and methodological foundations of developing pragmatic competence of philology students through authentic materials. The structural components of pragmatic competence, its role in communicative activity, and the linguo-methodological potential of authentic materials are analyzed. The significance of pragmatic selection, discourse analysis, and reflective mechanisms in the educational process is substantiated.

Keywords: pragmatic competence, authentic materials, communicative approach, discourse, linguo-methodology, speech act.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot kommunikativ kompetensiya nazariyasi, nutq aktlari konsepsiyasi hamda diskurs tahlili yondashuvlariga tayangan holda olib borildi. Metodologik asos sifatida tilni ijtimoiy faoliyat shakli sifatida talqin qiluvchi konseptual yondashuv qabul qilindi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tizimli va qiyosiy-tahliliy o‘rganish, konseptual umumlashtirish, lingvometodik modellashirish hamda nazariy rekonstruksiya metodlaridan foydalanildi.

Shuningdek, pragmatik kompetensiyaning strukturaviy modelini ishlab chiqishda komponentli tahlil usuli qo‘llanildi. Ta’lim jarayoniga tatbiq etish mexanizmlarini aniqlashda esa funksional-didaktik yondashuv asos qilib olindi. Nazariy qarashlar zamonaviy lingvodidaktika, pragmalingvistika va madaniyatlararo kommunikatsiya konsepsiyalari bilan integrativ tarzda talqin qilindi.

Pragmatik kompetensiyaning nazariy asoslari

Pragmatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, nutqiy birliklarning kontekstual mosligi, ijtimoiy maqbulligi va kommunikativ maqsadga muvofiqligini ta’minlovchi bilim, ko‘nikma hamda strategiyalar majmui sifatida talqin etiladi. Til tizimini bilish muloqot samaradorligini to‘liq kafolatlamaydi; aksincha, nutqning vaziyatga mosligi va ijtimoiy adekvatligi hal qiluvchi omil hisoblanadi.

D. H. Xayms kommunikativ kompetensiya konsepsiyasida tilni ijtimoiy hodisa sifatida baholab, nutqning kontekst bilan uzviy bog‘liqligini asoslab bergan. M. Kanale va M. Sueyn kommunikativ kompetensiya modelini ishlab chiqib, unda grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv muhimligini ta’kidlagan.

G. Kasper va K. Rouz pragmatik rivojlanishni ikkinchi tilni o‘zlashtirish jarayonining mustaqil yo‘nalishi sifatida ko‘rib, nutq aktlari, diskurs strategiyalari va sotsiomadaniy me‘yorlarni egallashni pragmatik kompetensiyaning asosiy tarkibiy unsurlari sifatida izohlaydi. K. Bardovi-Harlig pragmatik xatolarni grammatik jihatdan to‘g‘ri, biroq kommunikativ vaziyatga mos kelmaydigan nutq shakllari bilan izohlab, pragmatik kompetensiyaning o‘ziga xosligini asoslab beradi. J. Tomas esa pragmatik muvaffaqiyatsizlikni pragmalingvistik va sotsiopragmatik tafovutlar bilan bog‘lab, madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan nomuvofiqliklarning sabablarini ochib beradi.

Rus tilshunosligida N. D. Arutyunova diskurs va nutqiy maqsad o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlikni asoslab, pragmatik tahlilning nazariy poydevorini yaratgan. O‘zbek tilshunosligida Sh. S. Safarov pragmalingvistika doirasida nutqiy akt, implikatura va presuppozitsiya kabi kategoriyalarni tizimli yoritib, kontekstning ma’no hosil qilishdagi rolini asoslaydi. M. X. Mahmudov esa diskursning funksional-pragmatik xususiyatlarini tahlil qilib, kommunikativ jarayonda adresant va adresat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir mexanizmlarini ko‘rsatadi.

Strukturaviy model

Filologik ta’lim doirasida pragmatik kompetensiya ko‘p komponentli tuzilishga ega bo‘lib, u kognitiv, operatsional va affektiv jihatlarning integratsiyasi asosida namoyon bo‘ladi. Kognitiv komponent nutq aktlari, implikatura, presuppozitsiya, diskurs markerlari va

kommunikativ strategiyalar haqidagi nazariy bilimlarni o‘z ichiga oladi. Bu komponent talabaga nutqning yashirin ma’nolarini anglash, kontekstni to‘g‘ri talqin qilish imkonini beradi. Operatsional komponent esa mazkur bilimlarni real nutqiy vaziyatda qo‘llay olish ko‘nikmasini ifodalaydi. Bu yerda nutqiy strategiyalarni tanlash, adresatning ijtimoiy maqomini inobatga olish, kommunikativ maqsadga muvofiq til vositalarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Affektiv komponent madaniyatlararo sezgirlik, empatiya, kommunikativ tolerantlik va moslashuvchanlikni qamrab oladi. Mazkur jihat talabalarni turli madaniy muhitlarda samarali muloqot olib borishga tayyorlaydi.

Ushbu komponentlarning uyg‘un rivojlanishi filologik ta’lim samaradorligining muhim ko‘rsatkichidir.

Metodik mexanizmlar

Pragmatik kompetensiyani shakllantirish jarayoni tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Birinchi bosqich – kuzatish va tahlil bosqichi bo‘lib, bunda talabalar autentik diskurs namunalarini o‘rganadi, nutq aktlari va kontekstual omillarni aniqlaydi. Ikkinchi bosqich – modellashtirish bosqichi bo‘lib, vaziyatli mashqlar, rolli o‘yinlar, keys-stadi va dialogik mashg‘ulotlar orqali pragmatik strategiyalarni amaliy qo‘llash ko‘nikmasi shakllantiriladi. Uchinchi bosqich – reflektiv baholash bosqichi bo‘lib, talabalar o‘z nutqini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va kommunikativ samaradorlik darajasini baholaydi. Baholash jarayonida nutqning kontekstual mosligi, ijtimoiy adekvatligi, strategik to‘g‘riligi va kommunikativ samaradorligi mezon sifatida olinadi. Portfoliolar, va strategik komponentlarni ajratib ko‘rsatgan holda pragmatik jihatning diskursiv tahlil, vaziyatli testlar va kuzatuv asosidagi baholash shakllari samarali hisoblanadi.

Natijalar va muhokama

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pragmatik kompetensiyani shakllantirish an’anaviy grammatik yondashuv bilan chegaralanib qolmaydi. Filologik ta’lim jarayonida pragmatik komponentni tizimli integratsiya qilish talabalar kasbiy tayyorgarligining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi.

Kontekstual va reflektiv yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni pragmatik sezgirlikni rivojlantiradi, madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan nomuvofiqliklarni kamaytiradi hamda nutqiy moslashuvchanlikni ta’minlaydi.

Tahlillar natijasida pragmatik kompetensiyani shakllantirishning integrativ modeli filologik ta’lim samaradorligini oshirishda metodik jihatdan asosli mexanizm sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi.

Xulosa

Filologik ta’lim jarayonida pragmatik kompetensiyani shakllantirish masalasi zamonaviy lingvodidaktikaning strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tilni o‘qitish jarayonida grammatik va leksik bilimlarning o‘zi kommunikativ samaradorlikni ta’minlash uchun yetarli emas. Nutqiy birliklarning kontekstual mosligi, ijtimoiy maqbulligi va kommunikativ niyatga muvofiqligi filologik tayyorgarlikning sifat ko‘rsatkichini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Maqolada taklif etilgan strukturaviy model pragmatik kompetensiyaning kognitiv, operatsional va affektiv komponentlardan iborat integrativ tuzilishini asoslab berdi. Mazkur komponentlarning uyg‘un rivojlanishi talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki real kommunikativ vaziyatda mos strategiyani tanlash va qo‘llash layoqatini shakllantiradi. Ayniqsa, affektiv komponentning rivojlanishi madaniyatlararo muloqotda empatiya, tolerantlik va kommunikativ moslashuvchanlikni ta’minlash nuqtai nazaridan muhimdir.

Metodik jihatdan pragmatik kompetensiyani shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich va refleksiv tashkil etilishi zarurligi asoslandi. Autentik diskurs namunalaridan foydalanish, vaziyatli mashqlar, rolli o‘yinlar va diskursiv tahlil metodlari talabalarni real kommunikativ faoliyatga yaqinlashtiradi. Baholash jarayonida esa nutqning kontekstual adekvatligi, strategik to‘g‘riligi va kommunikativ samaradorligi mezon sifatida olinishi lozimligi aniqlandi.

Umuman olganda, filologik ta’lim jarayonida pragmatik kompetensiyani shakllantirish tizimli, ilmiy asoslangan va integrativ yondashuvni talab etadi. Mazkur yondashuv talabalarning kasbiy kompetentligini oshirish, ularni madaniyatlararo muloqotga tayyorlash hamda zamonaviy ta’lim standartlariga javob beruvchi mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois pragmatik komponentni filologik ta’lim mazmuniga izchil integratsiya qilish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida e’tirof etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- [1] Xayms D. H. *On communicative competence*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 269 p.
- [2] Kanale M., Sueyn M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // *TESOL Quarterly*. – 1980. – Vol. 1. – № 1. – P. 1–47.
- [3] Kasper G., Rouz K. *Pragmatic Development in a Second Language*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2002. – 292 p.
- [4] Bardovi-Harlig K. Evaluating the empirical evidence: Grounds for instruction in pragmatics // Rouz K., Kasper G. (eds.). *Pragmatics in Language Teaching*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – P. 13–32.
- [5] Tomas J. Cross-cultural pragmatic failure // *Applied Linguistics*. – 1983. – Vol. 4. – № 2. – P. 91–112.
- [6] Arutyunova N. D. *Diskurs*. – Moskva: Nauka, 1990. – 214 s.
- [7] Safarov Sh. S. *Pragmalingvistika asoslari*. – Toshkent: Fan, 2008. – 286 b.
- [8] Mahmudov M. X. Diskurs va nutq faoliyati muammolari // *O‘zbek tili va adabiyoti*. – Toshkent, 2015. – № 3. – B. 45–52.